

Identification and Strategic Analysis of Effective Factors on Improving the Governance of Cyberspace in the Islamic Republic of Iran

- Alireza Ghorbani** * | PhD Student in culture and communication,
Imam Sadiq University, Tehran, Iran
- Mahdi Hamzhepour** | Associate Professor, Faculty of Islamic Studies
and Management, Imam Sadiq University,
Tehran, Iran
- Ali Asghar Kia** | Professor, Department of Journalism, Faculty
of Communication Sciences, Allameh
Tabataba'i University, Tehran, Iran

Abstract

The governance of cyberspace in the Islamic Republic of Iran is faced with numerous challenges, leading to governance in this field being significantly far from the ideal point. The aim of this research is to identify the major factors affecting the improvement of the governance of cyberspace in the Islamic Republic of Iran, prioritize them, and provide strategic recommendations for each of them. In the first step, through semi-structured interviews with 11 experts and then analyzing their content, the components and factors affecting the improvement of cyberspace governance performance were identified. These components encompass the following elements: (1) the fundamental theory and governance model of cyberspace, (2) institutional structure, (3) laws and regulations, (4) macro policies and strategies, (5) the manner of interaction between governance and countries, institutions, and international companies, (6) the manner of interaction between governance and the private sector, (7) the manner of interaction between governance and individuals and non-governmental organizations, (8) the manner of interaction between

* Corresponding Author: a.r.ghorbani110@gmail.com

How to Cite: Ghorbani, A., Hamzhepour, M., Kia, M. (2023). Identification and Strategic Analysis of Effective Factors on Improving the Governance of Cyberspace in the Islamic Republic of Iran, *Journal of New Media Studies*, 9(36), 1-43. DOI: 10.22054/nms.2024.74593.1594

governance and scientific and research institutions, (9) Officials and agents of cyberspace governance system, (10) Corruption, conflict. In the second step of the research, the importance-performance analysis (IPA) method was employed to assess the components of cyberspace governance identified in the first step. A questionnaire was distributed to 21 experts and specialists in the field of cyberspace governance to gather their insights on the relative importance and performance of each component. After data analysis, using the four-quadrant IPA matrix and the "normalized characteristic weight" table, the priority of each of the eleven components (such as the fundamental theory and governance model of cyberspace, institutional structure, laws and regulations, etc.) was determined. Additionally, strategic recommendations were provided for each of the eleven components to guide their improvement and effective governance.

After analysis using the IPA method, the following prioritization of factors is proposed:

1. The method of governance interaction with the private sector
2. Fundamental theory and model of cyberspace governance
3. The method of governance interaction with the public and public institutions
4. Institutional structure
5. The method of governance interaction with countries, international institutions, and companies
6. The method of governance interaction with academic and research institutions
7. Corruption, conflict of interest, and monopoly
8. Policies and grand strategies
9. Officials and agents of the cyberspace governance system
10. Laws and regulations
11. Enemy infiltration

Based on the positioning of the above factors in each of the four quadrants of the IPA matrix, the following strategic recommendations are suggested:

1. Strategy for the First Quadrant (keeping up the good work):

The institutional structure component is positioned in the first quadrant, indicating that its importance is high based on experts' opinions. Regarding its performance, it lies near the border area between the first and fourth quadrants. As a result, the relative

3 | Identification and Strategic Analysis of Effective ... ; Ghorbani et al.

performance value of this component lies in the borderline range, meaning that there is room for improvement in its implementation and effectiveness. Component 4, represented by "Policies and grand strategies," has a high relative importance, as it falls in the first quadrant. Additionally, its relative performance value is also high, indicating its current effectiveness in governance of cyberspace. Therefore, this component is considered to need less improvement compared to the other factors. This implies that the policies and grand strategies in place are mostly sound, but there is room for further refinement to enhance the overall effectiveness of the governance of cyberspace.

2. Strategy for the Second Quadrant (waste of resources):

Component 11, representing "Enemy infiltration," is situated in the second quadrant, indicating that it has low relative importance, yet its relative performance value is high. This scenario may suggest that the resources devoted to mitigate this factor are potentially excessive or disproportionate to its actual significance. Consequently, it is recommended that this factor be removed from the agenda in order to allocate resources more efficiently and focus on factors that possess higher importance values. Components 3 (Laws and regulations) and 9 (Officials and agents of the cyberspace governance system) are situated in the second quadrant and adjacent to the third, suggesting that their relative importance values are relatively low, yet their relative performance values are moderately high. This indicates that investment in either area may be unnecessary or excessive. It is recommended that a reassessment of the resources allocated to these components be conducted to ensure efficient use of resources and prioritization of factors with higher importance values.

3. Strategy for the Third Quadrant (indifference):

Components 5 (The method of governance interaction with countries, international institutions, and companies) and 10 (Corruption, conflict of interest, and monopoly) are positioned in the third quadrant, indicating that they have low relative importance values and low relative performance values. This suggests that there is no need to take action on them, as their impact on the governance of cyberspace is minimal. Instead, resources and efforts can be allocated to factors that have higher importance and significance.

4. Strategy for the Fourth Quadrant (improvement and investment priorities):

Components 1 (Fundamental theory and model of cyberspace governance), 6 (The method of governance interaction with the private sector), 7 (The method of governance interaction with the public and public institutions), and 8 (The method of governance interaction with academic and research institutions) are situated in the fourth quadrant, indicating their high relative importance and low relative performance values. Given this, it is recommended that these components be prioritized for improvement and investment, as they represent areas where significant improvement is necessary to enhance the overall governance of cyberspace. Upon examining the components in the fourth quadrant, it is notable that Component 8 lies on the border of the four quadrants, indicating a lower priority compared to the other three components in the fourth quadrant. Furthermore, Components 1 and 7 are situated near the first quadrant, suggesting their relative priority is slightly lower than that of Component 6.

Keywords: Governance; Cyberspace; Performance Importance Analysis; IPA; Iran; Performance Improvement.

شناسایی و تحلیل راهبردی عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد حکمرانی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران

علیرضا قربانی ^{ID} * | دانشجوی دکتری رشته فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران

مهدی حمزه پور ^{ID} | دانشیار، گروه علوم تصمیم و سیستم‌های پیچیده، دانشکده معارف اسلامی و مدیریت، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران

علی اصغر کیا ^{ID} | استاد، گروه روزنامه‌نگاری، دانشکده علوم ارتباطات، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

چکیده

حکمرانی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران با چالش‌های متعددی از جمله تشّت و تعارض نهادی، ناپایداری سیاسی، بی‌توجهی به زمینه‌های اجتماعی و افکار عمومی در امر سیاست‌گذاری و غلبه نگاه فنی - تکنیکی مواجه است که سبب شده حکمرانی در این زمینه با نقطه مطلوب فاصله چشمگیری داشته باشد. پژوهش حاضر به دنبال آن است که عوامل کلان مؤثر بر بهبود عملکرد حکمرانی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران را شناسایی نماید، آن‌ها را اولویت‌بندی کند و نسبت به هریک از آن‌ها تجویزهای راهبردی ارائه نماید. در گام اول این پژوهش، از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۱۱ نفر از صاحب‌نظران عرصه حکمرانی فضای مجازی و سپس تحلیل مضمون آن‌ها، مؤلفه‌ها و عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد حکمرانی فضای مجازی شناسایی گردید. این مؤلفه‌ها عبارت‌اند از: نظریه مبنایی و مدل حکمرانی فضای مجازی - ساختار نهادی - قوانین و مقررات - سیاست‌ها و راهبردهای کلان - شیوه تعامل حاکمیت با کشورها، نهاد و شرکت‌های بین‌المللی - شیوه تعامل حاکمیت با بخش خصوصی - شیوه تعامل حاکمیت با مردم و نهادهای مردمی - شیوه تعامل حاکمیت با نهادهای علمی و پژوهشی - مسئولان و کارگزاران نظام حکمرانی فضای مجازی - فساد، تعارض منافع و انحصار - نفوذ دشمن. در گام دوم که بر مبنای روش تحلیل اهمیت - عملکرد (IPA) انجام شد، بر اساس مؤلفه‌های استخراج‌شده در گام اول، پرسش‌نامه IPA

مقاله حاضر برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت رسانه دانشگاه علامه طباطبایی است.

* نویسنده مسئول: a.r.ghorbani110@gmail.com

۶ | فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین | سال نهم | شماره ۳۶ | زمستان ۱۴۰۲

بین ۲۱ نفر از کارشناسان و متخصصان عرصه حکمرانی فضای مجازی توزیع گردید. سپس داده‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند و مبتنی بر روش IPA اولویت هریک از مؤلفه‌های یازده‌گانه و تجویز راهبردی مرتبط با هریک از آنها، بیان گردید.

کلیدواژه‌ها: حکمرانی، فضای مجازی، تحلیل اهمیت عملکرد، IPA، ایران، بهبود عملکرد.

مقدمه

اهمیت روزافزون و نقش پررنگ فضای مجازی در زیست فردی و اجتماعی انسان‌ها سبب شده که حکمرانی فضای مجازی به یکی از ابعاد بسیار مهم حکمرانی تبدیل شود. توسعه روزافزون فضای مجازی و انواع خدمات و پلتفرم‌های مبتنی بر آن سبب شده که پرسش‌های متعددی درباره نسبت فضای مجازی (و سرویس‌ها و پلتفرم‌های مبتنی بر آن) با مصالح عمومی جامعه شکل بگیرد و در نتیجه حکمرانی فضای مجازی به‌عنوان دستور کاری برای حاکمیت‌های محلی و ملی مطرح شود. مسائلی همچون حریم خصوصی، سوءاستفاده از داده‌های کاربران و کلان‌داده در جهت تأثیرگذاری بر تصمیم افراد و افکار عمومی، اخبار جعلی، اطلاعات غلط و گمراه‌کننده و شکل‌گیری انحصار در بین پلتفرم‌ها و سرویس‌ها سبب شده که حکمرانی فضای مجازی، بیش‌ازپیش مورد توجه قرار گیرد.

در گزارش «عصر وابستگی متقابل دیجیتال»^۱ - منتشر شده در سال ۲۰۱۹ از سوی هیئت عالی‌رتبه دبیر کل سازمان ملل متحد در زمینه همکاری دیجیتال - و «نقشه راه ۲۰۲۰ برای همکاری دیجیتال»^۲ - صادر شده از سوی دبیر کل سازمان ملل در سال ۲۰۲۰ - تحلیلی از حکمرانی فضای مجازی و حکمرانی دیجیتال در جهان ارائه شده است و مبتنی بر آن، مواردی همچون اتصال جهانی، فراگیری دیجیتال^۳، ظرفیت‌سازی، حقوق بشر دیجیتال، هوش مصنوعی، اعتماد و امنیت به‌عنوان مسائل و موضوعات کلیدی این عرصه مورد توجه قرار گرفته است (The age of digital interdependence, 2019) و (Roadmap for digital cooperation, 2020). این اسناد در ارتباط با ایده پیمان جهانی دیجیتال (Global Digital Compact: GDC) تولید شده‌اند. در اسناد جدیدتر مرتبط با این پیمان، مواردی همچون شکاف‌های دیجیتال^۴، حکمرانی داده^۵، حکمرانی تکنولوژی‌های نوظهور - به‌ویژه

-
1. The age of digital interdependence
 2. Roadmap for digital cooperation
 3. Digital inclusion
 4. Digital Divides
 5. Data governance

هوش مصنوعی- به عنوان مسائل مهمی که باید در این حوزه بدان‌ها پرداخت، به سرفصل‌های کلیدی اضافه شده است (Global Digital Compact Zero Draft, 2024). مسائل و چالش‌های متعددی در حوزه حکمرانی فضای مجازی وجود دارد که برخی در همه کشورهای کم‌و بیش وجود دارد و برخی دیگر، مسائل ویژه ایران است. از دسته اول می‌توان به قدرت گرفتن پلتفرم‌های چندملیتی و به چالش کشیده شدن اقتدار سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و امنیتی دولت‌های ملی و محلی، مسائل مربوط به رقابت، انحصار و ساختار بازار، مسائل مربوط به توسعه محتوای جهانی و به حاشیه رانده شدن فرهنگ و محتوای بومی و مسائلی از این دست اشاره کرد.

در سندی که در سال ۲۰۲۳ از سوی یونسکو با نام «رهنمودهایی برای حاکمیت پلتفرم‌های دیجیتال: حفاظت از آزادی بیان و دسترسی به اطلاعات از طریق رویکردی چند ذی‌نفعی»^۱ منتشر شد و رویکردی عمدتاً فرهنگی (و نه فنی-تکنیکی) بر آن حاکم بود، به مسائل حکمرانی پلتفرم‌ها و فضای مجازی از منظر فرصت‌ها و تهدیدهای این عرصه در زمینه حفاظت از آزادی بیان، حفاظت از حقوق بشر، تنوع فرهنگی^۲ و بیان فرهنگی^۳ نگریسته شده است (UNESCO, 2023).

مسائل خاص حکمرانی فضای مجازی ایران عبارت‌اند از: تشّت و تعارض نهادی - ناپایداری در سیاست‌های کلان و عدم انعطاف در سیاست‌های خرد - غلبه نگاه فنی - تکنیکی در حکمرانی پلتفرم‌ها و غفلت از سایر جنبه‌های آنان - بی‌توجهی نسبت به زمینه‌های اجتماعی و افکار عمومی در امر سیاست‌گذاری (قربانی، ۱۴۰۰).

بر اساس آنچه ذکر شد، حکمرانی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران با نقطه مطلوب، فاصله چشمگیری دارد. یک مرحله اساسی در اصلاح نظام حکمرانی، ارائه ارزیابی دقیقی از وضعیت موجود، فاصله آن با نقطه مطلوب و مؤلفه‌های کلیدی است که اصلاح نظام حکمرانی فضای مجازی باید مبتنی بر آن صورت گیرد. علی‌رغم اهمیت و

1 Guidelines for the governance of digital platforms: safeguarding freedom of expression and access to information through a multi-stakeholder approach

2 Cultural diversity

3 Cultural expression

شناسایی و تحلیل راهبردی عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد حکمرانی ...؛ قربانیو همکاران | ۹

ضرورت این گام اساسی، تاکنون این امر مورد توجه کافی قرار نگرفته است. پژوهش حاضر به دنبال آن است که در گام اول، عوامل اثرگذار بر عملکرد نظام حکمرانی فضای مجازی را شناسایی نماید. سپس در گام دوم بر اساس تحلیل اهمیت - عملکرد (IPA)، ضریب اهمیت هریک از عوامل و عملکرد نظام حکمرانی در هریک از آن‌ها استخراج شود و در نهایت عوامل کلیدی که اصلاح نظام حکمرانی باید معطوف به آن‌ها باشد، شناسایی شود و تجویزهای راهبردی ارائه گردد.

پژوهش حاضر از منظر به کارگیری روش تحلیل اهمیت-عملکرد (IPA) - که یکی از روش‌های نسبتاً جدید تحقیق در عملیات نرم است که ذیل پارادایم تفسیری قرار می‌گیرد و برای تحلیل شکاف وضعیت موجود و ایدئال از آن استفاده می‌شود- برای ارائه تحلیلی کلان از نظام حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران و ارائه راهبردهای عینی و مشخص برای اصلاح آن و گذار از وضع موجود به مطلوب، واجد نوآوری تلقی می‌شود؛ روشی که در حوزه‌های رسانه و فضای مجازی، کمتر از آن استفاده شده است.

پرسش‌های پژوهش

پرسش‌های این پژوهش عبارت‌اند از:

پرسش ۱: کدام عوامل کلان بر بهبود عملکرد حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران مؤثر هستند؟

پرسش ۲: ضریب اهمیت و نمره عملکرد نظام حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران در مورد هریک از عوامل اثرگذار فوق، چیست؟ (به عبارت دیگر: تحلیل شکاف راهبردی عوامل اثرگذار بر حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران چگونه است؟)

پرسش ۳: بر اساس تحلیل شکاف انجام‌شده، برای رسیدن از وضعیت موجود به وضعیت ایدئال، چه راهبردهای کلانی باید در دستور کار قرار گیرد؟

ادبیات نظری

پژوهش حاضر به دلیل اکتشافی و کیفی بودن از چارچوب نظری خاصی استفاده نمی‌کند. ادبیات نظری که این پژوهش بر آن‌ها استوار است، با دو مفهوم فضای مجازی و حکمرانی فضای مجازی پیوند خورده است.

فضای مجازی

در سال‌های اخیر واژه cyberspace که عمدتاً در فارسی به «فضای مجازی» ترجمه شده، به واژه‌ای پرکاربرد تبدیل شده است. واژه cyberspace ریشه در سایبرنتیک^۱ دارد که اشاره به یک حوزه دانشی در آمریکا در سال‌های پس از جنگ جهانی دوم است (Umpleby, 2008) اصطلاح سایبر از کار نوربرت وینر^۲ که اصطلاح سایبرنتیک را در کتاب خود با نام «کنترل و ارتباط در حیوان و ماشین» به کار برد، تکامل یافته است. این ایده که انسان‌ها می‌توانند با ماشین‌ها ارتباط برقرار کنند و سیستم حاصل می‌تواند یک محیط جایگزین برای تعامل فراهم کند، پایه‌ای برای مفهوم فضای سایبر فراهم می‌کند (Wiener, 1961). تعاریف متعدد و متنوعی از فضای مجازی وجود دارد. اتحادیه اروپا فضای مجازی را به عنوان «فضایی که در آن داده‌های الکترونیکی رایانه‌های شخصی در سراسر جهان در گردش است» تعریف می‌کند (Ottis & Lorents, 2010). استریت، تعاریف فضای مجازی را به سه دسته تقسیم کرده است: مرتبه صفر (هستی‌شناسی و زمان فضای مجازی)، مرتبه اول (فضای مجازی فیزیکی، مفهومی و ادراکی) و مرتبه دوم (تلفیق سایبری رسانه) (Strate, 1999).

برخی محققان معتقدند که در غالب تعاریف رایج از فضای مجازی در ایران، ابعاد فرهنگی و اجتماعی آن نادیده گرفته می‌شود. بر پایه این نگاه انتقادی، فضای مجازی یک اکوسیستم جامع از عناصر اجتماعی و عرصه دوم زیست فردی و اجتماعی انسان‌ها قلمداد می‌شود؛ بنابراین فضای سایبر نه یک ابزار، بلکه یک جامعه است؛ جامعه‌ای نظام‌مند که

1. Cybernetics

2. Norbert Wiener

تعاملات انسان‌ها و ماشین‌ها بر بستر فناوری‌ها، آن‌ها را رقم می‌خورد (نجف‌پور آقایی‌گلو و همکاران، ۱۴۰۰). برخی تعاریف تلاش کرده‌اند تا هم‌زمان هم به ابعاد فناوری‌ها و هم به ابعاد اجتماعی و انسانی فضای مجازی بپردازند. بر پایه یکی از این تعاریف، فضای مجازی فضایی فناوری‌پایه و مبتنی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات است که در آن ضمن تولید، پالایش، ذخیره، پردازش و توزیع داده در تعامل با انسان، سپهرهای متعددی را ایجاد می‌کند (فیروزآبادی، ۱۳۹۹).

حکمرانی

حکمرانی^۱ عبارت است از سنت‌ها و نهادهایی که توسط آن‌ها، قدرت در یک کشور برای خیر مشترک اعمال می‌گردد (Kaufmann, 2005). بر طبق یک تعریف دیگر، حکمرانی عبارت است از ترتیبات رسمی و غیررسمی که نحوه تصمیم‌گیری عمومی و اقدامات عمومی را از لحاظ حفظ ارزش‌های اساسی در یک کشور در مواجهه با مسائل متغیر، مشخص می‌کند (OECD, 2005). حکمرانی بر اساس تعریفی دیگر به فرآیند تصمیم‌گیری بین بازیگران درگیر در یک مسئله جمعی که منجر به خلق، تقویت یا بازتولید هنجارها و نهادهای اجتماعی می‌گردد، نیز تعریف شده است (Hufty, 2011). کارکردهای اصلی نظام حکمرانی عبارت است از سیاست‌گذاری، تنظیم‌گری، تسهیل‌گری، ارائه کالا و خدمت و بازتوزیع (امامیان و همکاران، ۱۳۹۷). گذار از مفهوم سنتی «حکومت» به مفهوم «حکمرانی» مشتمل بر دو نکته اساسی است: اولاً در فرایندهای اداره جامعه، بازیگرانی خارج از دولت نیز ورود کرده‌اند که این بازیگران شبکه‌ای متشکل از بخش عمومی و خصوصی هستند که ذیل سلسله مراتب دولت قرار نمی‌گیرند؛ ثانیاً ساختار درونی دولت نیز پیچیده و چندسطحی شده است (Thompson, 2005).

مدل‌ها و سبک‌های حکمرانی^۲ را می‌توان به‌عنوان فرایندهای تصمیم‌گیری و اجرا، از جمله نحوه ارتباط سازمان‌های درگیر با یکدیگر تعریف کرد (Van Kersbergen & Van

1. Governance

2. Governance style

(Waarden, 2009). تقسیم‌بندی‌های متنوعی برای مدل‌ها و شبکه‌های حکمرانی وجود دارد. بر طبق یک تقسیم‌بندی معروف، مدل‌های حکمرانی به سه دسته اصلی تقسیم می‌شوند: حکمرانی سلسله‌مراتبی، حکمرانی به‌مثابه بازار و حکمرانی به‌مثابه شبکه (Williamson, 1975).

حکمرانی فضای مجازی

یکی از ابعاد مهم حکمرانی در جهان امروز، حکمرانی فضای مجازی است. با الهام از مفهوم‌سازی گیلسپی در مورد «حکمرانی پلتفرم‌ها» و «حکمرانی به‌وسیله پلتفرم‌ها» می‌توان گفت که اصطلاح حکمرانی فضای مجازی به دو مفهوم مورد استفاده قرار می‌گیرد (Gillespie, 2017): ۱- حکمرانی به‌وسیله فضای مجازی به این معنا که حکومت‌ها و دولت‌ها برای انجام وظایف خود از فضای مجازی و سرویس‌ها و پلتفرم‌های مبتنی بر آن استفاده می‌کنند؛ ۲- حکمرانی فضای مجازی به این معنا که حکومت‌ها، سیاست‌هایی را در جهت مدیریت لایه‌های مختلف فضای مجازی (اعم از زیرساخت، خدمات ارتباطی و اطلاعاتی، سرویس‌ها و پلتفرم‌ها و ساختار بازار حاکم بر آن‌ها و محتوا) وضع می‌کنند تا منافع عمومی جامعه را حفظ کنند و امنیت و رفاه جامعه را تضمین نمایند. لازم به ذکر است که در پژوهش حاضر، حکمرانی فضای مجازی به معنای دوم به کار رفته است.

حکمرانی فضای مجازی را می‌توان نحوه ایجاد ارزش‌ها، هنجارها و استانداردهای رسمی و غیررسمی برای رفتار دولت و بازیگران غیردولتی (بخش خصوصی و نهادهای مدنی) در نسبت فضای مجازی دانست (فیروزآبادی، ۱۳۹۹). بر اساس «مدل مفهومی فضای مجازی کشور» که در مصوبه جلسه شصت‌وششم (مورخ ۱۳۹۹/۶/۲۵) شورای عالی فضای مجازی مورد تأیید قرار گرفته است، حکمرانی فضای مجازی شامل سیاست‌گذاری و رگولاتوری بر لایه‌های زیرساخت (زیرساخت اطلاعاتی و ارتباطی)، خدمات، خدمات کاربردی و محتوا اعمال می‌شود و درصدد تأمین الزامات اقتصادی، الزامات استقلال، الزامات مدیریت، الزامات فرهنگی، الزامات پدافند غیرعامل و الزامات امنیت و سالم‌سازی است (طرح کلان و معماری شبکه ملی اطلاعات، ۱۳۹۹).

شناسایی و تحلیل راهبردی عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد حکمرانی ...؛ قربانیو همکاران | ۱۳

بر اساس مدل مفهومی فضای مجازی که در سند «طرح کلان و معماری شبکه ملی اطلاعات» پیشنهاد شده، لایه‌های اصلی فضای مجازی که موضوع حکمرانی قرار می‌گیرند، عبارت‌اند از (طرح کلان و معماری شبکه ملی اطلاعات، ۱۳۹۹): لایه زیرساخت - لایه خدمات - لایه خدمات کاربردی - لایه محتوا.

به طور کلی می‌توان گفت که دو رویکرد کلان به حکمرانی فضای مجازی وجود دارد (فیروزآبادی، ۱۳۹۹):

۱. رویکرد مضیق (نگاه آمریکایی): در این رویکرد حکمرانی محدود به لایه فنی - زیرساختی فضای مجازی است و نظام‌های اجتماعی که بر بستر فضای مجازی شکل می‌گیرد تا حد زیادی از دامنه شمول حکمرانی خارج است. این مدل، اختیار حکمرانی را در عمل به دست شرکت‌های بزرگ ملی و فراملی می‌سپارد و نوعی حکمرانی شرکتی و پلتفرمی را رقم می‌زند.
۲. رویکرد موسع (نگاه بخشی از کشورهای اروپایی، ایران، روسیه و چین): بر اساس این رویکرد، حکمرانی فضای مجازی محدود به لایه‌های فنی - زیرساختی نیست و نظام‌های اجتماعی شکل‌گرفته در فضای مجازی و ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی مرتبط با آن نیز در شمول وظایف و اختیارات نظام حکمرانی است.

تاریخچه و روند حکمرانی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران

حکمرانی فضای مجازی در ایران سه دوره و روند تاریخی را طی کرده است:

- الف - انحصارگرایی دولتی: از اوایل انقلاب تا دهه ۱۳۸۰
- ب - تنظیم‌گری: دهه ۱۳۸۰
- ج - توسعه‌گرایی همه‌جانبه: از دهه ۱۳۹۰ سه جریان توسعه سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و همچنین همگرایی سه جریان فناوری، سیاسی و اداره عمومی کشور منجر به توسعه اقتصادی خصوصاً در حوزه اقتصاد دیجیتال شد که بر سه رکن استوار است: ۱- رکن اول (فضای مجازی و توسعه نظام‌های اجتماعی)؛ ۲- رکن دوم (فضای مجازی و رشد

مؤسّسات دانش‌بنیان؛ ۳- رکن سوم (فضای مجازی و توسعه اقتصاد پلتفرمی خارجی) (فیروزآبادی و احمدآبادی آزادی، ۱۳۹۹).

پیشینه پژوهش

در جدول زیر بخشی از پژوهش‌هایی که به موضوع حکمرانی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران پرداخته‌اند، فهرست شده است:

جدول ۱. پژوهش‌هایی که به موضوع حکمرانی فضای مجازی در جمهوری اسلامی

ایران پرداخته‌اند

ردیف	عنوان پژوهش	سال پژوهش	قالب پژوهش	نام پژوهشگر	اهداف و یافته‌ها
۱	تحلیل پیشینه حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران (فیروزآبادی و احمدآبادی آزادی، ۱۳۹۹)	۱۳۹۹	مقاله	فیروزآبادی، سید ابوالحسن؛ آزادی احمدآبادی، جواد	در این مقاله به بررسی تاریخچه حکمرانی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران در چهل سال اخیر پرداخته شده است و سه دوره اصلی حکمرانی فضای مجازی ایران شناسایی شده است.
۲	چارچوب چهارسطحی حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران (آزادی، ۱۴۰۱)	۱۴۰۱	مقاله	آزادی، جواد	پژوهشگر در این مقاله چارچوبی چهارسطحی از حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران ارائه کرده است که شامل «حکمرانی جهانی فضای مجازی»، «حکمرانی با فضای مجازی»، «حکمرانی بر فضای مجازی» و «ظرفیت‌سازی» است.
۳	مدینه فاضله مجازی؛ چارچوب نظری حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی (نجف‌پور آقاییگلو و پارسانیا، حمید؛ اسلامی تنها، علی اصغر)	۱۴۰۰	مقاله	نجف‌پور آقاییگلو، عزیز؛ پارسانیا، حمید؛ اسلامی تنها، علی اصغر	ارائه مدل مفهومی حکمرانی فضای مجازی مبتنی بر آراء فارابی در حوزه مدینه فاضله؛ بر اساس این رویکرد، فضای مجازی به مثابه قوه خیال عامّه (و نیز در تأثیر و تأثیر با آن) است و

ردیف	عنوان پژوهش	سال پژوهش	قالب پژوهش	نام پژوهشگر	اهداف و یافته‌ها
	همکاران، ۱۴۰۰)				حاکم (فرد ولی) وظیفه تهنید آن را بر عهده دارد.
۴	تحلیلی بر چرخه انسجام‌سیاستی در نظام حکمرانی فناوری اطلاعات و ارتباطات ایران (تقوی فرد و همکاران، ۱۳۹۵)	۱۳۹۵	مقاله	تقوی فرد، محمد مهدی؛ وفادار، زهرا؛ رحیمی، مهدی؛ آقایی، مجتبی	این مقاله تلاش نموده تا بر پایه چرخه انسجام سیاست‌گذاری، تحلیل نهادی از نظام حکمرانی حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات ارائه دهد. در این پژوهش سیر تاریخی اسناد و نظام اداری مرتبط با حکمرانی فناوری اطلاعات بررسی شده است.
۵	خط‌مشی‌گذاری فاوا در ایران (۱۳۸۶ - ۱۳۸۱)؛ ارزیابی محتوای دیجیتال اسلامی از تکفا تا تسما (آشنا و برزویی، ۱۳۹۰)	۱۳۹۰	مقاله	آشنا، حسام‌الدین؛ برزویی، محمدرضا	این مقاله تلاش نموده است تا با استفاده از مدل خط‌مشی‌گذاری فرایندی، جایگاه محتوای دیجیتال اسلامی را در خط‌مشی‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات در ایران، مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد. بازه مطالعه مربوط به سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۶ است، بر حوزه محتوا متمرکز است و ربط وثیقی به مسئله حکمرانی ندارد.

پس از جستجو در منابع مختلف شامل کتاب‌ها، مقالات، پایان‌نامه‌ها و غیره، منبعی یافت نشد که در آن از روش تحلیل اهمیت - عملکرد برای ارزیابی عملکرد حکمرانی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران یا کشورهای دیگر استفاده شده باشد.

روش پژوهش

این پژوهش از روش تلفیقی (کمی و کیفی) استفاده می‌کند. این پژوهش دو مرحله اصلی دارد. در مرحله اول عوامل اثرگذار بر عملکرد نظام حکمرانی از طریق روش مصاحبه و مبتنی بر روش تحلیل مضمون استخراج شده است. با توجه به اینکه این مرحله از پژوهش، از نوع پژوهش کیفی اکتشافی است، از چارچوب نظری خاصی پیروی نمی‌کند، بلکه

چارچوب نظری پژوهش در طول تحقیق ساخته می‌شود. در مرحله دوم بر اساس روش تحلیل اهمیت - عملکرد (IPA) که از روش کمی در آن استفاده می‌شود، عوامل فوق مورد ارزیابی از حیث اهمیت و عملکرد قرار گرفته‌اند. در نهایت، مبتنی بر نتایج تحلیل اهمیت - عملکرد و مبتنی بر تکنیک ماتریس IPA، تحلیل‌های راهبردی برای بهبود عملکرد حکمرانی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران ارائه شده است.

جامعه آماری در بخش شناسایی عوامل اثرگذار بر عملکرد نظام حکمرانی فضای مجازی (که به روش مصاحبه انجام شده است) و نیز در تکمیل پرسش‌نامه تحلیل اهمیت - عملکرد، پژوهشگران و متخصصانی هستند که حوزه پژوهشی یا کار تخصصی آن‌ها مرتبط با حکمرانی فضای مجازی است.

برای نمونه‌گیری در هر دو گام پژوهش از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است. در گام اول برای تدوین مدل مفهومی، با ۱۱ نفر از متخصصان و خبرگان مرتبط با حکمرانی فضای مجازی مصاحبه صورت پذیرفت. مصاحبه به شیوه نیمه‌ساختاریافته انجام شد و پرسش‌هایی که از مطالعات پژوهشگر استخراج شده بود، چارچوب اولیه گفت‌وگو با مصاحبه‌شوندگان را شکل داد. این افراد بر اساس شناخت پیشین پژوهشگر از افراد صاحب‌نظر در این حیطه انتخاب شدند. این افراد عبارت‌اند از:

جدول ۲- فهرست و مشخصات مصاحبه‌شوندگان

ردیف	نام مصاحبه‌شونده	سمت و تخصص	تحصیلات
۱	آقای محمدحسن انتظاری	عضو حقیقی شورای عالی فضای مجازی - دبیر سابق شورای عالی فضای مجازی (۱۳۹۲-۱۳۹۴)	کارشناسی ارشد مهندسی برق از دانشگاه صنعتی دلفت هلند
۲	آقای دکتر مهدی اخوان بهابادی	نخستین دبیر شورای عالی فضای مجازی و عضو حقیقی شورا - مدیرعامل همراه اول	دکتری مهندسی برق
۳	آقای دکتر رسول جلیلی	عضو حقیقی شورای عالی فضای مجازی - رئیس دانشگاه صنعتی شریف و عضو هیئت علمی دانشکده کامپیوتر	دکترای علوم کامپیوتر از دانشگاه سیدنی استرالیا
۴	آقای دکتر امیر	عضو هیئت علمی مرکز تحقیقات سیاست علمی	دکترای سیاست‌گذاری

ردیف	نام مصاحبه‌شونده	سبب و تخصص	تحصیلات
	ناظمی	کشور - معاون وزیر ارتباطات و فناوری اطلاعات و رئیس سازمان فناوری اطلاعات ایران (۱۳۹۷-۱۴۰۰)	علم و فناوری از دانشگاه علامه طباطبایی
۵	آقای دکتر حسین میرزاپور	مشاور وزیر ارتباطات و فناوری اطلاعات و عضو کمیسیون تنظیم مقررات ارتباطات در دولت سیزدهم	دکترای مدیریت از دانشگاه مونتreal
۶	آقای حسین اسلامی	رئیس هیئت‌مدیره نظام صنفی رایانه‌ای استان تهران (از سال ۱۳۹۹)	-
۷	آقای محمدعلی (شهراد) یوسفی‌زاده	مدیرعامل شرکت آسیاتک	دانشجوی دکتری کامپیوتر
۸	آقای دکتر محمدصادق نصراللهی	عضو هیئت‌علمی دانشکده فرهنگ و ارتباطات دانشگاه امام صادق (ع) - مدیر هسته خط‌مشی مجازی سپهر	دکترای فرهنگ و ارتباطات از دانشگاه امام صادق (ع)
۹	آقای یاسر جلالی	دستیار رئیس سازمان تبلیغات اسلامی - مشاور وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی - رئیس مرکز راهبردی فرهنگ و رسانه	-
۱۰	آقای سید محمدحسین خلیلی	مدیر گروه حکمرانی رسانه اندیشکده حکمرانی شریف - مدیر گروه حکمرانی و سیاست‌گذاری رسانه رستاک	دانشجوی کارشناسی ارشد علوم ارتباطات اجتماعی (دانشگاه تهران)
۱۱	آقای عمادالدین پاینده	مدیر آزمایشگاه داده و حکمرانی	دانشجوی کارشناسی ارشد سیاست‌گذاری اجتماعی

در گام دوم برای پر کردن پرسش‌نامه‌های مربوط به تحلیل اهمیت - عملکرد، ۲۱ نفر از کارشناسان و متخصصان حوزه فضای مجازی به روش نمونه‌گیری هدفمند و بر اساس شناخت پیشین پژوهشگر و مجموعه‌ای از مشورت‌ها انتخاب شدند. مدارک تحصیلی این افراد به شرح ذیل است:

- کارشناسی و دانشجوی کارشناسی ارشد: ۲ نفر
- کارشناسی ارشد: ۱۰ نفر

- دانشجوی دکتری: ۲ نفر
- دکتری و بالاتر: ۷ نفر

تحلیل مضمون: تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه، بر اساس روش تحلیل مضمون صورت پذیرفت. تحلیل مضمون، روشی برای شناسایی، تحلیل و گزارش الگوها (مضامین) درون داده‌ها است (Boyatzis, 1998). تحلیل مضمون روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش، داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (Braun & Clarke, 2006). ابزارها و تکنیک‌های مختلفی برای تحلیل مضمون وجود دارد که برخی از آن‌ها عبارتند از: قالب مضامین^۱، ماتریس مضامین^۲ و شبکه مضامین. در پژوهش حاضر از تکنیک شبکه مضامین استفاده شده است. این روش که توسط آتراید-استرلینگ توسعه داده شده است، نقشه‌ای کلان از مضامین را ارائه می‌دهد. شبکه مضامین شامل سه سطح است: ۱- مضامین پایه (کدها و نکته‌های کلیدی متن)؛ ۲- مضامین سازمان‌دهنده (مضامین به‌دست‌آمده از ترکیب و تلخیص مضامین پایه)؛ ۳- مضامین فراگیر (مضامین عالی دربرگیرنده اصول حاکم بر کل متن) (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰).

تحلیل اهمیت-عملکرد: تحلیل داده‌های حاصل از پرسش‌نامه اهمیت-عملکرد، بر اساس روش تحلیل «اهمیت-عملکرد» (IPA^۳) انجام شده است. تحلیل اهمیت-عملکرد یک روش کم‌هزینه، آسان و قابل فهم جهت سازماندهی اطلاعات درباره ویژگی‌های یک محصول یا خدمت است و استراتژی‌های شهودی جذابی برای یک صنعت، ارائه و اولویت آن‌ها را برای اجرا مشخص می‌سازد تا در نهایت بتواند رضایت بیشتر مشتریان را فراهم سازند. این رویکرد بینشی برای مدیران جهت شناسایی قوت و ضعف سازمان فراهم می‌کند. IPA مهم‌ترین ویژگی‌های عملکردی پایین سازمان که ضروری است سریعاً بهبود

-
1. Template analysis
 2. Thematic matrix
 3. Importance performance analysis

یابند را شناسایی نموده و بدین ترتیب، به مدیریت جهت ارائه خدمات بهتر به مشتری، استراتژی‌هایی را توصیه می‌کند (آذر و خسروانی، ۱۳۹۸). مدل تحلیل اهمیت-عملکرد مدلی چند شاخصه است. به منظور کاربرد این مدل می‌بایست شاخص‌هایی که قرار است تحلیل شوند، مشخص گردند؛ بنابراین اولین گام در استفاده از این مدل، استخراج مؤلفه‌های تحلیلی است (فتحی‌واجارگاه و همکاران، ۱۳۹۰).

در مدل IPA هر مؤلفه از دو بُعد اهمیت (importance) و عملکرد (performance) موردسنجش قرار می‌گیرد. اهمیت، منعکس‌کننده ارزش نسبی شاخص‌ها در کیفیت است. داده‌های مربوط به میزان اهمیت و سطح عملکرد در هر یک از مؤلفه‌ها با استفاده از پرسش‌نامه و در یک مقیاس ۵، ۷ یا ۹ درجه‌ای استخراج می‌شود. داده‌های حاصل از پرسش‌نامه‌ها (به صورت میانگین نمرات پاسخ‌دهندگان) روی شبکه‌ای دوبعدی که در آن محور افقی نشانگر بُعد عملکرد و محور عمودی نشانگر بُعد اهمیت است، نشان داده می‌شود. ماتریس IP از چهار ربع یا قسمت تشکیل شده است که هر ربع استراتژی خاصی دارد. قرار گرفتن نمره اهمیت - عملکرد هر مؤلفه در هر ربع ماتریس مشخص می‌کند که چه تصمیمی باید در مورد آن اتخاذ گردد (فتحی‌واجارگاه و همکاران، ۱۳۹۰). لازم به ذکر است که ماتریس اهمیت-عملکرد را می‌توان به دو شیوه قرار دادن «اهمیت در محور افقی و عملکرد در محور عمودی» یا «اهمیت در محور عمودی و عملکرد در محور افقی» ترسیم کرد و نیز نام‌گذاری ربع‌ها به صورت قراردادی است. آنچه اهمیت دارد، منطق کاربست این ماتریس است که به آن اشاره خواهد شد.

استراتژی‌ها بر اساس اینکه هر مؤلفه در کدام ربع قرار گیرد، تعیین می‌شود.

براین اساس:

اگر مؤلفه‌ای در ربع «عملکرد پایین - اهمیت بالا» قرار گیرد، ضعف اساسی سازمان را نشان می‌دهد که نیازمند توجه فوری برای بهبود است. اگر مؤلفه‌ای در ربع «عملکرد بالا - اهمیت بالا» قرار بگیرد، به این معناست که مشخصه ادراک‌شده اهمیت زیادی دارد و سطح عملکرد در آن قابل قبول است؛ بنابراین نیازی نیست که سازمان وضعیت خود را در

این مورد تغییر دهد. اگر مؤلفه‌ای در ربع «اولویت پایین - عملکرد پایین» قرار بگیرد، در این صورت هر چند سطح عملکرد پایین است؛ ولی از آنجا که این مشخصه فاقد اهمیت زیاد است، بهبود آن اولویت پایینی برای سازمان دارد. اگر مؤلفه‌ای در ربع «عملکرد بالا - اهمیت پایین» قرار بگیرد، به این معناست که سازمان منابع خود را صرف بهبود عملکرد در مواردی نموده که اهمیت زیادی ندارند و از این جهت، اتلاف منابع صورت گرفته است. راهبرد پیشنهادی به سازمان در این زمینه آن است که منابع خود را مصروف این مشخصه‌ها نکند (آذر و خسروانی، ۱۳۹۸).

تحلیل اهمیت - عملکرد در شش گام صورت می‌پذیرد (آذر و خسروانی، ۱۳۹۸):

۱- گام اول: مشخصه‌های کیفی مؤثر در کیفیت خدمات، شناسایی و استخراج می‌گردد. این کار می‌تواند با مطالعه ادبیات موضوع و نظرخواهی از خبرگان و مخاطبان صورت پذیرد.

۲- گام دوم: در گام دوم درجه اهمیت مشخصه‌های کیفی و درجه عملکرد در مورد هر یک مشخص می‌شود. b_{jp} و c_{jp} ، $(j = 1, 2, \dots, 11)$ و $(p = 1, 2, \dots, 21)$ به ترتیب نشان‌دهنده ارزش اهمیت و ارزش عملکرد هستند که برای ویژگی j ام و توسط تصمیم‌گیرنده p ام تعیین شده است. این ارزش‌ها بر اساس یک طیف لیکرت تعیین می‌شوند که در پژوهش حاضر از طیف ۱ تا ۵ استفاده شده است.

۳- گام سوم: در گام سوم از میانگین هندسی استفاده می‌شود و نظرات همه تصمیم‌گیرندگان یکپارچه می‌شود. ساعتی^۱ پیشنهاد می‌کند که استفاده از میانگین هندسی برای بیان نظر جمعی چندین تصمیم‌گیرنده، راه‌حل مناسب‌تری است. بدین ترتیب b_j ارزش نهایی اهمیت و c_j ارزش نهایی عملکرد در مؤلفه j ام ($j = 1, 2, \dots, n$) را نشان می‌دهد که حاصل نظر جمعی p کارشناس است.

$$c_j = \left(\prod_{i=1}^n c_{jp} \right)^{\frac{1}{n}} \quad \text{و} \quad b_j = \left(\prod_{i=1}^n b_{jp} \right)^{\frac{1}{n}}$$

به این ترتیب هر مشخصه کیفی (زام) دارای یک درجه اهمیت و یک درجه عملکرد خواهد بود.

۴- گام چهارم: در این گام، ارزش آستانه محاسبه می‌شود. در تعیین ارزش آستانه از میانگین حسابی استفاده می‌شود. ارزش آستانه در تعیین خانه‌های ماتریس تحلیل اهمیت - عملکرد مورد استفاده قرار می‌گیرد. فرمول تعیین ارزش آستانه اهمیت (μ_b) و ارزش آستانه عملکرد (μ_c) به شرح ذیل است.

$$\mu_b = \frac{\sum_{j=1}^m b_j}{m} \quad \text{و} \quad \mu_c = \frac{\sum_{j=1}^m c_j}{m}$$

در رابطه بالا m تعداد مؤلفه‌هاست.

۵- گام پنجم: در گام پنجم، موقعیت نسبی هر یک از مشخصه‌های کیفی بر روی ماتریس IPA مشخص می‌شود. البته باید توجه داشت که مقادیر ارزش آستانه اهمیت (μ_b) و ارزش آستانه عملکرد (μ_c) لزوماً در وسط محور قرار ندارند.

شکل ۱- ماتریس تحلیل اهمیت-عملکرد

۶- گام ششم: کشف صدای مخاطب کمک می‌کند تا بتوان وزن خواسته‌های او را محاسبه کرد. بر اساس نظر وو و همکاران، شکاف بین ارزش اهمیت و عملکرد مشخصه زام ضربدر ارزش اهمیت آن می‌تواند وزن مشخصه کیفی زام را نشان دهد که با OW_j نشان داده می‌شود و این گونه محاسبه می‌شود:

$$OW_j = |(b_j - c_j) \times b_j|$$

که برای سهولت بیشتر به صورت زیر نرمالایز می‌شود:

$$SW_j = \frac{OW_j}{\sum_{j=1}^m OW_j}$$

مقادیر SW_j به ازاء j ‌های مختلف (از ۱ تا m) بین ۰ تا ۱ است و مجموع مقادیر آن‌ها مجموعاً برابر با یک است. مؤلفه‌هایی که دارای SW_j بیشتر باشند، در اولویت بهبود قرار می‌گیرند.

تعیین اعتبار ابزار تحقیق

در پژوهش حاضر از دو روش تحلیل مضمون و تحلیل اهمیت - عملکرد (IPA) استفاده شده است. با توجه به استاندارد بودن پرسش‌نامه پیش‌فرض روش IPA، سنجش اعتبار ابزار تحقیق فقط برای روش تحلیل مضمون لازم است. چنان‌که ذکر شد، روش تحلیل مضمون یک روش کیفی است. برخی محققان معتقدند که در پژوهش‌های کیفی نیز به‌مانند پژوهش‌های کمی لازم است که روایی و پایایی داده‌ها موردسنجش قرار گیرد. در مقابل، برخی دیگر معتقدند که در تحقیق کیفی اصل «واقعیت چندگانه» به‌مثابه اصلی فرااثبات‌گرایانه پذیرفته شده است که بر مبنای این رویکرد، افراد متفاوت درک متفاوتی از جهان دارند و پژوهشگر کیفی تنها درصدد بیان ادراک و تحلیل تفسیرگونه خود از واقعیت خارجی است (کریمی و نصر، ۱۳۹۲).

در ارزیابی تحقیق کیفی به مسئله اعتبار به‌جای پایایی توجه می‌شود، یعنی پاسخ به این پرسش که: آیا محققان همان چیزی را می‌بینند که تصور می‌کنند می‌بینند (فیلیک،

۱۳۹۶). برای سنجش قابلیت اعتماد و صحت یافته‌ها روش‌های متنوعی وجود دارد که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از: چندجانبه‌نگری، اعتباریابی توسط مصاحبه‌شوندگان، مرور همتا، توضیح شیوه یادداشت‌برداری و انجام پژوهش، تهیه گزارش مفصل نتایج (کریمی و نصر، ۱۳۹۲). در روش «مرور همتا» پژوهشگر به منظور نقد و بررسی شیوه‌ها و نتایج پژوهش خود، از سایر محققان می‌خواهد که یادداشت‌ها، کدها و مقوله‌های ثبت‌شده توسط او و تجزیه و تحلیل انجام شده بر روی آن را مورد ارزیابی قرار دهند (کریمی و نصر، ۱۳۹۲). در پژوهش حاضر از این روش استفاده شده است؛ به این ترتیب که مراحل انجام پژوهش و مضامین و یافته‌ها به پنج نفر از محققان عرضه شده و توسط آن‌ها مورد تأیید قرار گرفته است.

روند اجرای مصاحبه‌ها و تحلیل مضمون

برای گردآوری داده‌ها از روش مصاحبه استفاده شده است. محتوای مورد بررسی، متن پیاده‌شده مصاحبه پژوهشگر با تعدادی از مسئولان و صاحب‌نظران عرصه حکمرانی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران است که در تابستان ۱۴۰۱ انجام شده است. پس از آنکه پژوهشگر از طریق مطالعات اولیه، آشنایی نسبی با موضوع پژوهش پیدا کرد، با مشورت استاد راهنما چارچوب سؤالات مصاحبه آماده گردید. با توجه به پیشینه پژوهشی اندک در این موضوع پژوهشی، روش مصاحبه نیمه‌ساختاریافته برای مصاحبه انتخاب شد تا از این طریق بتوان مدل مفهومی لازم برای روش تحلیل اهمیت - عملکرد را سامان داد.

تحلیل مضمون مصاحبه‌ها در سه مرحله انجام پذیرفت:

- مرحله اول (آشنایی پژوهشگر با داده‌ها): صوت همه مصاحبه‌ها توسط پژوهشگر به صورت متن پیاده‌سازی شد. پژوهشگر با مطالعه چندین باره متن مصاحبه‌ها و رجوع مکرر به آن‌ها خود را با داده‌ها آشنا کرد تا بتواند در مرحله بعد، جملات و عبارات کلیدی متون پیاده‌شده را شناسایی نماید.
- مرحله دوم (ایجاد کدهای اولیه و استخراج مضامین پایه): در این مرحله، جملات و عباراتی از متون مصاحبه‌ها که ارتباط صریح یا ضمنی با موضوع پژوهش داشت، به دقت

شناسایی گردید و کدگذاری گردید. برای کدگذاری و بقیه مراحل تحلیل مضمون از نرم‌افزار MAXQDA استفاده شده است.

• مرحله سوم (دسته‌بندی مضامین): در این مرحله، ابتدا مضامین سازمان‌دهنده و سپس مضامین فراگیر مرتبط با هر مضمون پایه شناسایی می‌شود. دسته‌بندی مضامین به ترتیب مصاحبه‌ها انجام می‌شود، به این صورت که ابتدا برای مصاحبه اول و سپس برای مصاحبه دوم و به همین ترتیب تا آخرین مصاحبه، فرایند دسته‌بندی توسط پژوهشگر انجام می‌شود. پس از آن که استخراج کدها، استخراج مضامین پایه، مضامین سازمان‌دهنده و مضامین فراگیر به پایان رسید، می‌توان مدل مفهومی حاصل از یافته‌ها را طراحی کرد. پیش از طراحی مدل مفهومی لازم است اطمینان حاصل شود که داده‌ها به اشباع نظری رسیده باشند؛ در غیر این صورت لازم است که مصاحبه‌ها تا زمان حصول اشباع نظری ادامه پیدا کنند.

از مصاحبه نهم هیچ مضمون فراگیر دیگری به مضامین پیشین اضافه نشد، اما برای اطمینان بیشتر دو مصاحبه دیگر نیز انجام شد و مجموع مصاحبه‌ها به عدد ۱۱ رسید. تعداد کدها، مضامین پایه، مضامین سازمان‌دهنده و مضامین فراگیر به شرح ذیل است:

جدول ۳- فراوانی مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر

فراوانی	کدها
۵۹۹	مضمون پایه
۳۱۶	مضمون سازمان‌دهنده
۴۱	مضمون فراگیر

نتایج تحلیل مضمون

مضامین فراگیر و سازمان‌دهنده مستخرج از مصاحبه‌ها در جدول زیر نمایش داده شده و به جهت حفظ اختصار، مضامین پایه (۳۱۶ عدد) در این مقاله گزارش نشده است.

جدول ۴- مضامین فراگیر و سازمان‌دهنده

مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
نظریه توصیفی فضای مجازی	نظریه مبنایی و مدل حکمرانی فضای مجازی
نظریه حکمرانی فضای مجازی	
الگو و مدل حکمرانی	
مختصات ساختار کلان نهادی مطلوب	ساختار نهادی
شیوه تعامل نهادهای حاکمیتی با یکدیگر	
بازنگری در ساختار و کارکرد شورای عالی فضای مجازی	
بازنگری در ساختار و کارکرد مرکز ملی فضای مجازی	
بازنگری در ساختار و کارکرد وزارت ارتباطات	قوانین و مقررات
خلاقان و مقررات	
لزوم تغییر و تحول در شیوه وضع قانون و مقررات	سیاست‌ها و راهبردهای کلان
بازنگری در سیاست‌گذاری لایه زیرساخت	
بازنگری در سیاست‌گذاری لایه خدمات	
بازنگری در سیاست‌گذاری لایه محتوا	
مبنا قراردادن اسناد بالادستی و احکام رهبری در سیاست‌گذاری	
ملاحظات عام ضروری در سیاست‌گذاری فضای مجازی	
لزوم سیاست‌گذاری در حوزه منابع انسانی	
بازنگری در سیاست‌های مربوط به بومی‌سازی	
بازنگری در شیوه حمایت از بخش خصوصی	
بازنگری در سیاست‌های مربوط به شبکه ملی اطلاعات	
توجه به سیاست‌گذاری داده‌محور	
استفاده از فناوری‌های سخت و نرم در حکمرانی	
بهبود شیوه تعامل حاکمیت با شرکت‌ها و پلتفرم‌های بین‌المللی	بهبود تعامل حاکمیت با کشورها، نهادها و شرکت‌های بین‌المللی
بهبود شیوه تعامل حاکمیت با کشورها و نهادهای بین‌المللی	
مشارکت بخش خصوصی در تصمیم‌گیری‌های نظام حکمرانی	شیوه تعامل حاکمیت با بخش خصوصی
بهره‌گیری از مشورت بخش خصوصی در حکمرانی	
نگاه متقابل حاکمیت و بخش خصوصی نسبت به یکدیگر	
سازوکارهای ارتباطی و روابط حاکمیت و بخش خصوصی	
شیوه مداخله حاکمیت در مسائل بخش خصوصی	

مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
تسهیل‌کنشگری کاربران	شیوه تعامل حاکمیت با مردم و نهادهای مردمی
الزامات مرتبط با نهادهای مردمی	
بهره‌گیری از نهادهای مردمی در حکمرانی	
استفاده از نهادهای علمی و پژوهشی در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری	شیوه تعامل حاکمیت با نهادهای علمی و پژوهشی
استفاده حاکمیت از نهادهای علمی و پژوهشی در مسائل پژوهشی حکمرانی	
صلاحیت‌ها و بایسته‌های مسئولان	مسئولان و کارگزاران نظام حکمرانی فضای مجازی
لزوم ارتقای فهم مسئولان	
لزوم ارتقای اراده و انگیزه مسئولان	
فساد	فساد، تعارض منافع و انحصار
تعارض منافع	
انحصار	
نفوذ از طریق عوامل داخلی	نفوذ دشمن
نفوذ از طریق پلتفرم‌ها	

این مدل مفهومی، مبنای تحلیل اهمیت - عملکرد قرار می‌گیرد، بدین ترتیب که از مضامین فراگیر آن به‌عنوان مؤلفه‌های تحلیل اهمیت - عملکرد استفاده می‌شود.

روند اجرای تحلیل اهمیت - عملکرد و نتایج آن

چنان‌که ذکر شد، جامعه آماری که برای پرسش‌نامه تحلیل اهمیت - عملکرد در نظر گرفته شد، مشتمل بر ۲۱ نفر از کارشناسان و متخصصان حوزه حکمرانی فضای مجازی است که در زیست‌بوم دانشگاهی، پژوهشگاهی، اندیشکده‌ای، بخش خصوصی و غیره مرتبط با این موضوعات هستند و دانش و تجربه کافی را در این زمینه واجدند. مراحل شش‌گانه تحلیل اهمیت - عملکرد که در بخش روش ذکر شد، به شرح زیر انجام پذیرفت:

شناسایی و تحلیل راهبردی عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد حکمرانی ...؛ قربانیو همکاران | ۲۷

۱. گام اول: استفاده از مضامین فراگیر مستفاد از تحلیل مضمون مصاحبه‌ها به‌عنوان مؤلفه‌های تحلیل اهمیت - عملکرد
۲. گام دوم: استخراج داده‌های پرسش‌نامه‌ها
۳. گام سوم: تجمیع نظرات همه کارشناسان در قالب یک پرسش‌نامه تجمیعی بر اساس میانگین هندسی که حاصل آن در جدول زیر منعکس شده است:

جدول ۵- ارزش نهایی اهمیت و عملکرد عوامل یازده‌گانه

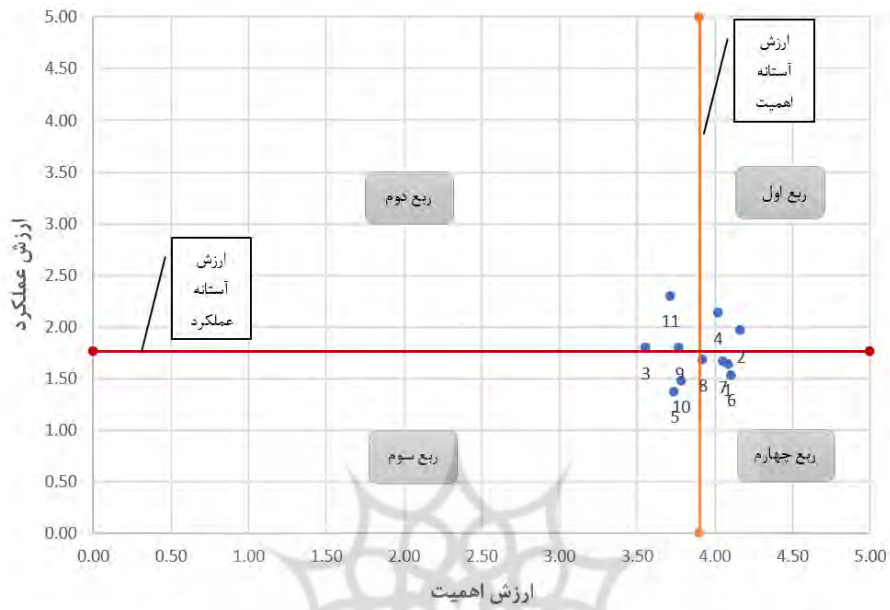
ردیف	عامل	ارزش اهمیت	ارزش عملکرد
۱	نظریه مبنایی و مدل حکمرانی فضای مجازی	۴,۰۸۲	۱,۶۳۷
۲	ساختار نهادی	۴,۱۶۷	۱,۹۵۷
۳	قوانین و مقررات	۳,۵۵۷	۱,۷۹۷
۴	سیاست‌ها و راهبردهای کلان	۴,۰۲۱	۲,۱۳۱
۵	شیوه تعامل حاکمیت با کشورها، نهادها و شرکت‌های بین‌المللی	۳,۷۴۳	۱,۳۷۲
۶	شیوه تعامل حاکمیت با بخش خصوصی	۴,۱۰۸	۱,۵۳۶
۷	شیوه تعامل حاکمیت با مردم و نهادهای مردمی	۴,۰۵۲	۱,۶۵۹
۸	شیوه تعامل حاکمیت با نهادهای علمی و پژوهشی	۳,۹۲۵	۱,۶۷۸
۹	مسئولان و کارگزاران نظام حکمرانی فضای مجازی	۳,۷۷۴	۱,۷۹۷
۱۰	فساد، تعارض منافع و انحصار	۳,۷۸۳	۱,۴۷۴
۱۱	نفوذ دشمن	۳,۷۱۵	۲,۳۰۱
	مجموع	۴۲,۹۲۷	۱۹,۳۳۸
	میانگین حسابی	۳,۹۰۲	۱,۷۵۸

۴. گام چهارم: ارزش آستانه اهمیت (μ_b) و ارزش آستانه عملکرد (μ_c) محاسبه شد که به شرح ذیل است:

$$\mu_c = 1.758 \text{ و } \mu_b = 3.902$$

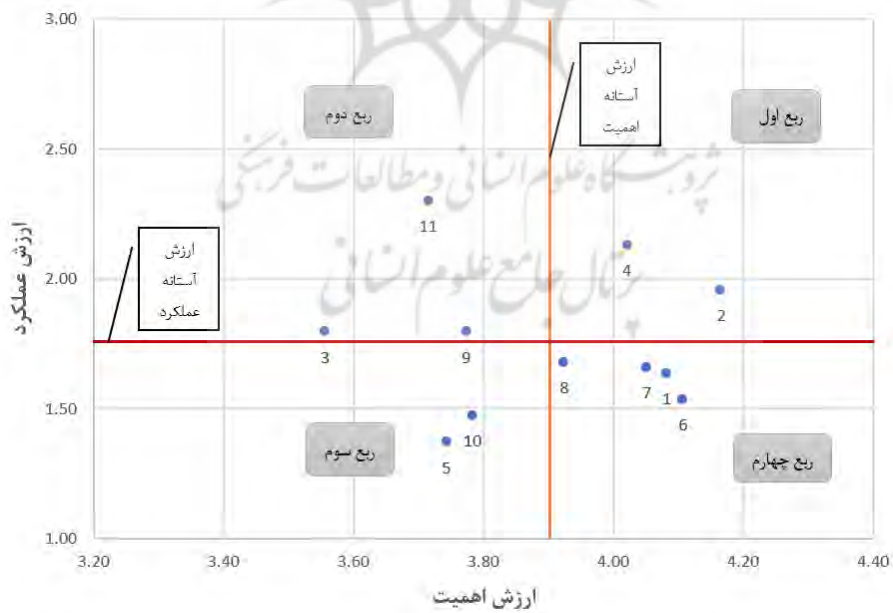
۵. گام پنجم: ترسیم ماتریس اهمیت - عملکرد. این ماتریس در دو نما ترسیم شده و در نمای دوم بر محدوده متراکم تمرکز شده است.

شکل ۲. ماتریس تحلیل اهمیت-عملکرد (نمای اول)

بر اساس نمودار فوق:

شکل ۳- ماتریس تحلیل اهمیت-عملکرد (نمای دوم)

- مؤلفه‌های واقع در ربع اول (راهبرد: کار خوب را ادامه دهید): مؤلفه ۲ (ساختار نهادی) و مؤلفه ۴ (سیاست‌ها و راهبردهای کلان)
 - مؤلفه‌های واقع در ربع دوم (راهبرد: ائتلاف منابع): مؤلفه‌های ۳ (قوانین و مقررات) و ۹ (مستولان و کارگزاران نظام حکمرانی فضای مجازی) و مؤلفه ۱۱ (نفوذ دشمن)
 - مؤلفه‌های واقع در ربع سوم (راهبرد: بی تفاوتی): مؤلفه‌های ۵ (شیوه تعامل حاکمیت با کشورها، نهادها و شرکت‌های بین‌المللی) و ۱۰ (فساد، تعارض منافع و انحصار)
 - مؤلفه‌های واقع در ربع چهارم (اولویت‌های بهبود و سرمایه‌گذاری): مؤلفه‌های ۱ (نظریه مبنایی و مدل حکمرانی فضای مجازی)، ۶ (شیوه تعامل حاکمیت با بخش خصوصی)، ۷ (شیوه تعامل حاکمیت با مردم و نهادهای مردمی) و ۸ (شیوه تعامل حاکمیت با نهادهای علمی و پژوهشی)
۶. گام ششم: در این گام تعیین دقیق اولویت‌ها بر اساس محاسبه وزن مشخصه نرمال شده (SWj) انجام می‌شود. رتبه‌بندی مؤلفه‌ها بر اساس محاسبه مذکور به شرح ذیل است:

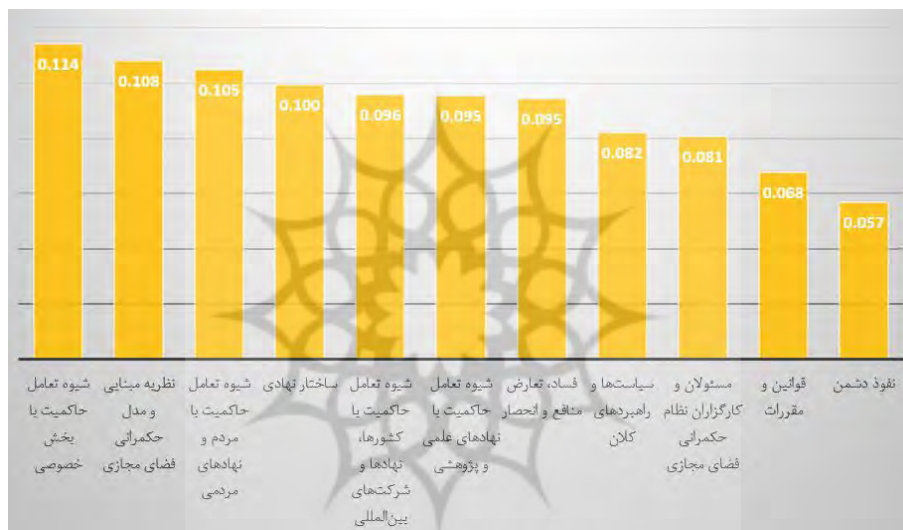
جدول ۶. رتبه‌بندی مؤلفه‌ها

شماره مؤلفه	عنوان مؤلفه	وزن مشخصه نرمال شده	اولویت
۶	شیوه تعامل حاکمیت با بخش خصوصی	۰,۱۱۴	۱
۱	نظریه مبنایی و مدل حکمرانی فضای مجازی	۰,۱۰۸	۲
۷	شیوه تعامل حاکمیت با مردم و نهادهای مردمی	۰,۱۰۵	۳
۲	ساختار نهادی	۰,۱۰۰	۴
۵	شیوه تعامل حاکمیت با کشورها، نهادها و شرکت‌های بین‌المللی	۰,۰۹۶	۵
۸	شیوه تعامل حاکمیت با نهادهای علمی و پژوهشی	۰,۰۹۵	۶
۱۰	فساد، تعارض منافع و انحصار	۰,۰۹۵	۷
۴	سیاست‌ها و راهبردهای کلان	۰,۰۸۲	۸

اولویت	وزن مشخصه نرمال شده	عنوان مؤلفه	شماره مؤلفه
۹	۰,۰۸۱	مسئولان و کارگزاران نظام حکمرانی فضای مجازی	۹
۱۰	۰,۰۶۸	قوانین و مقررات	۳
۱۱	۰,۰۵۷	نفوذ دشمن	۱۱

اولویت نسبی مؤلفه‌ها نسبت به یکدیگر در شکل زیر نیز نشان داده شده است:

شکل ۲- اولویت نسبی مؤلفه‌ها

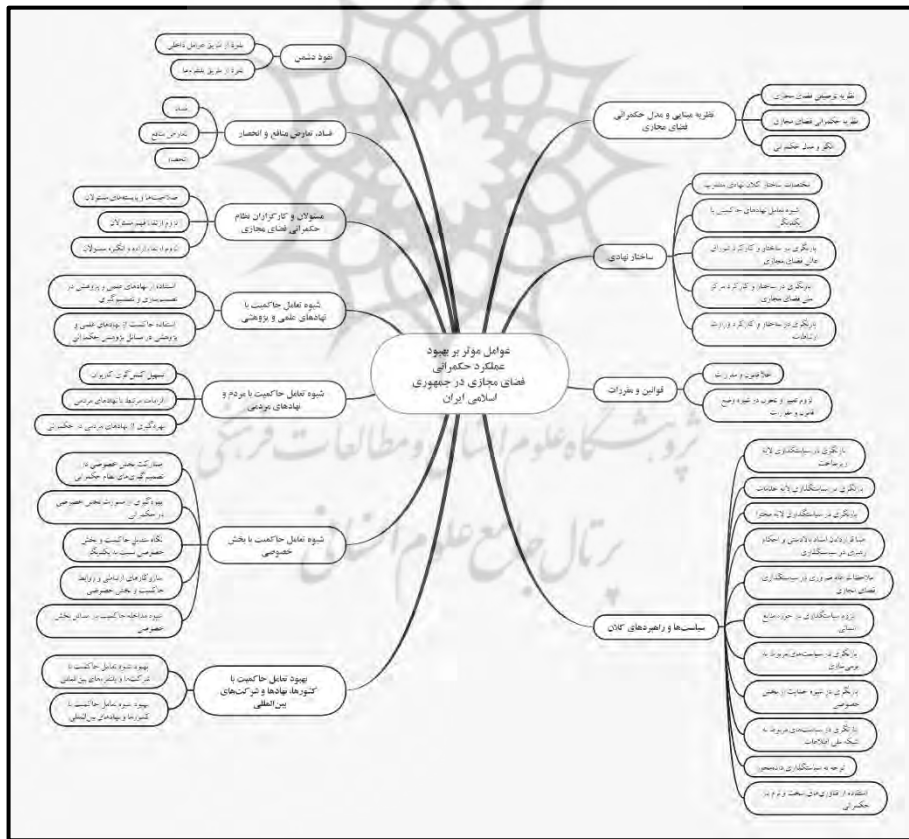
بحث و نتیجه‌گیری پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرسش‌های پژوهش حاضر عبارت بودند از:

- پرسش ۱: کدام عوامل کلان بر بهبود عملکرد حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران مؤثر هستند؟
- پرسش ۲: ضریب اهمیت و نمره عملکرد نظام حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران در مورد هر یک از عوامل اثرگذار فوق، چیست؟ (به عبارت دیگر: تحلیل شکاف راهبردی عوامل اثرگذار بر حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران چگونه است؟)

- پرسش ۳: بر اساس تحلیل شکاف انجام شده، برای رسیدن از وضعیت موجود به وضعیت ایدئال، چه راهبردهای کلانی باید در دستور کار قرار گیرد؟
- برای پاسخ به پرسش اول، یازده مصاحبه انجام شد و با استفاده از روش تحلیل مضمون مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج تحلیل مضمون به روش شبکه مضمین در قالب ۳۱۶ مضمون پایه، ۴۱ مضمون سازمان دهنده و ۱۱ مضمون فراگیر ارائه شد.
- شبکه مضمین مستفاد از مصاحبه‌ها در شکل زیر نشان داده شده است. شایان ذکر است که برای ساده‌تر شدن مدل، فقط دو لایه مضمین فراگیر و سازمان دهنده نمایش داده شده است و لایه مضمین پایه حذف شده است.

شکل ۳- شبکه مضمین مصاحبه‌ها

بنابراین، پاسخ به پرسش اول پژوهش این است که ۱۱ مؤلفه در بهبود عملکرد حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران مؤثر هستند که عبارت‌اند از:

۱. نظریه‌مبنایی و مدل حکمرانی فضای مجازی

۲. ساختار نهادی

۳. قوانین و مقررات

۴. سیاست‌ها و راهبردهای کلان

۵. شیوه تعامل حاکمیت با کشورها، نهادها و شرکت‌های بین‌المللی

۶. شیوه تعامل حاکمیت با بخش خصوصی

۷. شیوه تعامل حاکمیت با مردم و نهادهای مردمی

۸. شیوه تعامل حاکمیت با نهادهای علمی و پژوهشی

۹. مسئولان و کارگزاران نظام حکمرانی فضای مجازی

۱۰. فساد، تعارض منافع و انحصار

۱۱. نفوذ دشمن

برای پاسخ به پرسش دوم (ضریب اهمیت و نمره عملکرد نظام حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران در مورد هر یک از عوامل اثرگذار فوق، چیست؟) پرسش‌نامه تحلیل اهمیت - عملکرد بر اساس ۱۱ مؤلفه مذکور بین ۲۱ از متخصصان و صاحب‌نظران عرصه حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران توزیع گردید و سپس بر اساس ماتریس IPA مورد تحلیل قرار گرفت و نتایج آن در قالب جدولی که در آن برای هر مؤلفه، نمره‌ای برای ارزش اهمیت و ارزش عملکرد درج شده است، ارائه شد. پاسخ به پرسش سوم (بر اساس تحلیل شکاف انجام‌شده، برای رسیدن از وضعیت موجود به وضعیت ایدئال، چه راهبردهای کلانی باید در دستور کار قرار گیرد؟) بر اساس موقعیت هر مؤلفه در ماتریس چهار ربعی IPA تعیین می‌شود. براین اساس ۴ نوع راهبرد نسبت به مؤلفه‌ها پیشنهاد شد:

- راهبرد ربع اول (کار خوب را ادامه دهید): مؤلفه ۲ (ساختار نهادی) در ربع اول و در ناحیه مرز ربع اول و چهارم واقع شده است، یعنی ارزش عملکرد نسبی آن در محدوده مرزی قرار دارد؛ یعنی علی‌رغم آنکه این مؤلفه از اهمیت بالایی برخوردار است، اما ارزش عملکرد نسبی آن متوسط مایل به خوب است، بنابراین در قیاس با سایر مؤلفه‌ها تا حدی نیاز به اصلاح در آن وجود دارد. مؤلفه ۴ (سیاست‌ها و راهبردهای کلان) در ربع اول واقع شده، یعنی ارزش اهمیت نسبی آن بالاست و ارزش عملکرد نسبی آن نیز بالا است و لذا در قیاس با سایر عوامل، کمتر نیاز به اصلاح دارد.
- راهبرد ربع دوم (اتلاف منابع): مؤلفه ۱۱ (نفوذ دشمن) در ربع دوم واقع شده است؛ یعنی ارزش اهمیت نسبی آن پایین است ولی ارزش عملکرد نسبی آن بالا است، بنابراین در مورد آن اتلاف منابع رخ داده است و باید از دستور کار خارج شود. مؤلفه‌های ۳ (قوانین و مقررات) و ۹ (مسئولان و کارگزاران نظام حکمرانی فضای مجازی) در ربع دوم و در همسایگی ربع سوم واقع شده‌اند، یعنی ارزش اهمیت نسبی آن‌ها پایین است، اما ارزش نسبی عملکرد در مورد آن‌ها متوسط رو به بالا است که به این معناست که سرمایه‌گذاری روی آن‌ها یا لازم نیست یا مستوجب اتلاف منابع است.
- راهبرد ربع سوم (بی‌تفاوتی): مؤلفه‌های ۵ (شیوه تعامل حاکمیت با کشورها، نهادها و شرکت‌های بین‌المللی) و ۱۰ (فساد، تعارض منافع و انحصار) در ربع سوم واقع شده‌اند، یعنی ارزش اهمیت نسبی آن‌ها پایین و ارزش اهمیت نسبی آن‌ها نیز پایین است و لذا نیاز به اقدامی در مورد آن‌ها وجود ندارد.
- راهبرد ربع چهارم (اولویت‌های بهبود و سرمایه‌گذاری): مؤلفه‌های ۱ (نظریه مبنایی و مدل حکمرانی فضای مجازی)، ۶ (شیوه تعامل حاکمیت با بخش خصوصی)، ۷ (شیوه تعامل حاکمیت با مردم و نهادهای مردمی) و ۸ (شیوه تعامل حاکمیت با نهادهای علمی و پژوهشی) در ربع چهارم واقع شده‌اند، یعنی ارزش اهمیت نسبی آن‌ها زیاد است و ارزش عملکرد نسبی آن‌ها کم است و بنابراین باید در اولویت بهبود و سرمایه‌گذاری قرار گیرند. لازم به ذکر است که مؤلفه ۸ در مرز چهار ربع واقع شده که نشان‌دهنده اولویت کمتر آن

نسبت به سه مؤلفه دیگر عضو ربع چهارم است. همچنین مؤلفه‌های ۱ و ۷ در همسایگی ربع اول قرار گرفته‌اند که بیانگر اولویت کمتر آن‌ها نسبت به مؤلفه ششم است. همچنین اولویت بهبودبخشی (مبتنی بر محاسبه SW_j) در مورد مؤلفه‌ها به ترتیب ذیل است:

۱. شیوه تعامل حاکمیت با بخش خصوصی
۲. نظریه‌مبنایی و مدل حکمرانی فضای مجازی
۳. شیوه تعامل حاکمیت با مردم و نهادهای مردمی
۴. ساختار نهادی
۵. شیوه تعامل حاکمیت با کشورها، نهادها و شرکت‌های بین‌المللی
۶. شیوه تعامل حاکمیت با نهادهای علمی و پژوهشی
۷. فساد، تعارض منافع و انحصار
۸. سیاست‌ها و راهبردهای کلان
۹. مسئولان و کارگزاران نظام حکمرانی فضای مجازی
۱۰. قوانین و مقررات
۱۱. نفوذ دشمن

تحلیل یافته‌ها

از بررسی نتایج روش تحلیل اهمیت - عملکرد، می‌توان نکات زیر را استخراج نمود:

۱. میانگین ارزش اهمیت عوامل یازده‌گانه شناسایی شده برابر با عدد ۳,۹۰۲ (معادل با «مهم») است. حداقل ارزش اهمیت (مربوط به عامل «نفوذ دشمن») برابر با ۳,۷۱۵ و حداکثر ارزش اهمیت (مربوط به عامل «شیوه تعامل حاکمیت با بخش خصوصی») برابر با ۴,۱۰۸ است؛ بنابراین می‌توان این‌طور نتیجه گرفت که همه عوامل شناسایی شده از درجه اهمیت بالایی برخوردار هستند و هرچند در مقایسه آن‌ها با یکدیگر، برخی اولویت بیشتری دارند، اما باید به همگی آن‌ها توجه داشت.

۲. میانگین ارزش عملکرد عوامل یازده‌گانه شناسایی شده برابر با عدد ۱,۷۵۸ (بین «بسیار ضعیف» و «ضعیف» و متمایل به «ضعیف») است. حداقل ارزش عملکرد (مربوط به عامل

«شیوه تعامل با کشورها، نهادها و شرکت‌های بین‌المللی» برابر با ۱,۳۷۲ و حداکثر ارزش عملکرد (مربوط به عامل «نفوذ دشمن») برابر با ۲,۳۰۱ است؛ بنابراین می‌توان این‌طور نتیجه گرفت که ارزش عملکرد در همه عوامل شناسایی شده، دارای ضعف است و هرچند در مقایسه آن‌ها با یکدیگر، برخی اولویت بیشتری دارند، اما باید به همگی آن‌ها توجه داشت. ۳. با توجه به دو نکته فوق، می‌توان این‌طور نتیجه گرفت که از دیدگاه کارشناسان خبره‌ای که مورد پرسش قرار گرفته‌اند، همه مؤلفه‌های یازده‌گانه شناسایی شده، به لحاظ ارزش اهمیت، «مهم» و به لحاظ عملکرد، «ضعیف» ارزیابی شده‌اند. با توجه به جامعیت نسبی مؤلفه‌های مذکور که تقریباً شامل همه ابعاد مختلف سخت و نرم حکمرانی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران است، این بدان معناست که حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران در وضعیت نامطلوبی به سر می‌برد و نیازمند تغییر و تحول اساسی است.

۴. مؤلفه «شیوه تعامل حاکمیت با بخش خصوصی» رتبه اول را در اولویت بهبود بخشی (مبتنی بر محاسبه SW) کسب کرده است. بر اساس آنچه در تحلیل مضمون مصاحبه‌ها انجام شد، این مؤلفه را می‌توان به زیرمؤلفه‌های زیر تقسیم کرد: مشارکت بخش خصوصی در تصمیم‌گیری‌های نظام حکمرانی - بهره‌گیری از مشورت بخش خصوصی در حکمرانی - نگاه متقابل حاکمیت و بخش خصوصی نسبت به یکدیگر - سازوکارهای ارتباطی و روابط حاکمیت و بخش خصوصی - شیوه مداخله حاکمیت در مسائل بخش خصوصی. بخشی از این زیرمؤلفه‌ها زیربنایی‌تر (همچون: نگاه متقابل حاکمیت و بخش خصوصی نسبت به یکدیگر) و برخی دیگر روبنایی‌تر (همچون: مشارکت بخش خصوصی در تصمیم‌گیری‌ها) هستند. پژوهش حاضر اهمیت راهبردی تمرکز بر اصلاح «شیوه تعامل حاکمیت با بخش خصوصی» را شناسایی و اثبات کرد، اما تحلیل دقیق‌تر اینکه کدام‌یک از این دو نوع زیرمؤلفه‌ها (زیربنایی یا روبنایی) نقش محوری‌تری در اصلاح تعامل حاکمیت و بخش خصوصی دارند، نیاز به پژوهش‌های تکمیلی جدید دارد تا بتوان بر اساس آن، راهبردهای دقیق‌تری را در این زمینه خاص پیشنهاد داد. اگر زیرمؤلفه‌های زیربنایی مهم‌تر

ارزیابی شوند، باید بر اقدامات نرم و گفتمانی تمرکز کرد و اگر زیرمؤلفه‌های روبنایی مهم‌تر ارزیابی شوند، سهم اصلاحات ساختاری باید افزایش یابد.

۵. مؤلفه «نظریه‌ی بنیایی و مدل حکمرانی فضای مجازی» رتبه‌ی دوم را در اولویت بهبود بخشی (مبتنی بر محاسبه‌ی SWz) کسب کرده است. همچنین حدوداً ۱۰۶ کد از ۵۹۹ کد استخراج شده از مصاحبه‌ها (۱۸ درصد کدها) به این مؤلفه اختصاص دارد که حدوداً ۲ برابر سهمی است که در صورت توزیع یکسان کدها در مضامین فراگیر باید حاصل می‌شد. بر اساس تحلیل مضمون مصاحبه‌ها، این مؤلفه شامل «نظریه‌ی توصیفی فضای مجازی»، «نظریه‌ی حکمرانی فضای مجازی» و «الگو و مدل حکمرانی فضای مجازی» است که به ترتیب از زیربنا به روبنا مرتب شده‌اند.

رتبه‌ی اولویت بالای این مؤلفه (مستخرج از تحلیل پرسش‌نامه‌های IPA) در کنار توجه ویژه‌ی مصاحبه‌شوندگان به این موضوع (مستخرج از مصاحبه‌ها) نشان می‌دهد که بدون توجه به مسائل نظری و بنیادین حکمرانی فضای مجازی، نمی‌توان صرفاً با اصلاحات ساختاری، نهادی و قانونی، مسائل این حوزه را چاره کرد.

۶. در یک تقسیم‌بندی عام می‌توان مؤلفه‌های یازده‌گانه‌ی فوق را به دودسته «مؤلفه‌های مرتبط با درون حاکمیت» و «مؤلفه‌های مرتبط با شیوه‌ی تعامل حاکمیت با محیط بیرونی» تقسیم‌بندی کرد. محاسباتی که در مورد اولویت بهبودبخشی (مبتنی بر محاسبه‌ی SWz) انجام شد، نشان‌دهنده‌ی اهمیت مؤلفه‌های دسته‌ی دوم است که رتبه‌های اول، سوم، پنجم و ششم را به خود اختصاص داده‌اند.

۷. مؤلفه‌های «نظریه‌ی بنیایی و مدل حکمرانی» (با رتبه‌ی اولویت ۲)، «ساختار نهادی» (با رتبه‌ی اولویت ۴)، «سیاست‌ها و راهبردهای کلان» (با رتبه‌ی اولویت ۸) و «قوانین و مقررات» (با رتبه‌ی اولویت ۱۰) رابطه‌ی سلسله‌مراتبی از بالا به پایین با یکدیگر دارند؛ به این معنا که نظریه‌ی بنیایی به‌عنوان یک اصل مادر، تعیین‌کننده‌ی ساختار نهادی و سیاست‌ها و راهبردهای کلان نظام حکمرانی است که در لایه‌ای پایین‌تر در قالب نظام قوانین و مقررات دنبال می‌شود. مقایسه‌ی رتبه‌ی اولویت این مؤلفه‌ها با یکدیگر، نشان‌دهنده‌ی این مطلب است که مشکلات نظام

حکمرانی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران، مربوط به لایه‌های بنیادین نظری و در لایه بعدی، طرح کلان نهادی و راهبردی است و لذا حرکت به سمت اصلاح قوانین و مقررات بدون توجه به لایه‌های بنیادین بالادستی، خطایی راهبردی است.

۸. عوامل مرتبط با شیوه اجرا و پیاده‌سازی نظام حکمرانی و موانع مرتبط با آن، به لحاظ رتبه اولویت نسبی بهبودبخشی، از نگاه کارشناسان کم‌اهمیت‌تر ارزیابی شده‌اند. محاسباتی که در مورد اولویت بهبودبخشی (مبتنی بر محاسبه SWI) انجام شده، نشان‌دهنده آن است که مؤلفه «مسئولان و کارگزاران نظام حکمرانی فضای مجازی» اولویت ۹، مؤلفه «فساد، تعارض منافع و انحصار» رتبه ۷ و مؤلفه «نفوذ دشمن» رتبه ۱۱ را به خود اختصاص داده‌اند. ب؛ برای می‌توان این‌طور نتیجه گرفت که از نگاه کارشناسانی که از آن‌ها نظرسنجی شده است، مشکلات نظام حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران، ت حد زیادی ساختاری است و کمتر به مسئولان، نفوذ دشمن و یا فساد وابسته است.

پیشنهادها

بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان پیشنهادهای عینی زیر را برای اصلاح نظام حکمرانی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران پیشنهاد کرد:

۱. برنامه‌ریزی برای شکل‌دهی به گفتگوهای نخبگانی با هدف گفتمان‌سازی در حوزه نظریه‌مبنایی و مدل حکمرانی فضای مجازی مبتنی بر اقتضانات بومی و ارزش‌های اسلامی - ایرانی و اهداف قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
۲. اصلاح بنیادین کل ساختار نهادی مرتبط با حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران شامل شورای عالی و نهادهای ذیل آن، وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات و سایر نهادها و تنظیم‌گرها، مبتنی بر نکاتی همچون:

- تدوین سند جامعی برای ساختار نهادی به همراه شرح وظایف و اختیارات مشخص برای هر نهاد

- پرهیز از دامن‌زدن به تشّت و تعارض نهادی و توجه به اصل همگرایی
- پرهیز از دامن‌زدن به دوگان‌های «انتخابی - انتصابی» و «حاکمیت - دولت»

۳. اصلاح قوانین و مقررات حاکم بر فضای مجازی، مبتنی بر اصولی همچون:
- لزوم تدوین قوانین عام و مادر در مورد مسائل اصلی فضای مجازی همچون «حفاظت از داده»، «رقابت و انحصار» و غیره
 - حفظ پایداری و انعطاف لازم در قوانین از طریق تفویض مقررات جزئی به نهادهای تنظیم‌گر
۴. بهبود و اصلاح سیاست‌ها و راهبردهای کلان در حیطه‌های مختلفی همچون لایه زیرساخت، لایه خدمات و لایه محتوا و نیز توجه به نکاتی همچون «لزوم سیاست‌گذاری داده‌محور»، «لزوم استفاده از فناوری‌های سخت و نرم در حکمرانی» و «لزوم بازنگری در سیاست‌های مربوط به شبکه ملی اطلاعات».
۵. توسعه و بهبود تعاملات بین‌المللی نظام حکمرانی با کشورها، نهادها و شرکت‌های بین‌المللی و خصوصاً نگاه ویژه به شرق و پیمان‌های منطقه‌ای
۶. اصلاح بنیادین در شیوه تعامل حاکمیت با بخش خصوصی در ابعادی همچون:
- استفاده از مشورت و نیز مشارکت بخش خصوصی در امر حکمرانی
 - اصلاح نگاه بدبینانه به بخش خصوصی و ضرورت اعتمادسازی
 - اصلاح سازوکارهای ارتباطی بین حاکمیت و بخش خصوصی
 - اصلاح شیوه مداخله حاکمیت در مسائل بخش خصوصی
۷. بهبود شیوه تعامل حاکمیت با مردم و نهادهای مردمی از طریق تسهیل کنشگری کاربران و بهره‌گیری از نهادهای مردمی در حکمرانی
۸. بهبود شیوه تعامل حاکمیت با نهادهای علمی و پژوهشی از طریق مشارکت‌دهی آن‌ها در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری مسائل حکمرانی فضای مجازی
۹. اصلاح رویه در مورد انتخاب کارگزاران نظام حکمرانی فضای مجازی مبتنی بر نکاتی همچون پرهیز از انتخاب افراد صرفاً فنی - تکنیکی و نیز لزوم مشارکت‌دهی عالمان علوم اجتماعی در امر حکمرانی

شناسایی و تحلیل راهبردی عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد حکمرانی ...؛ قربانیو همکاران | ۳۹

۱۰. توجه به مسئله فساد، تعارض منافع و انحصار در امر حکمرانی فضای مجازی و مبارزه با تسلط افراد و جریان‌های خاصی که منابع را به صورت انحصاری توزیع می‌کنند.

۱۱. مقابله با نفوذ دشمن از طریق آشکارسازی نفوذ دشمن از طریق پلتفرم‌ها و عوامل

داخلی

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Alireza Ghorbani

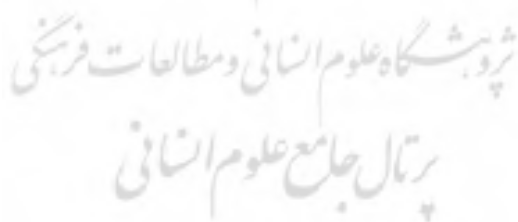
Mahdi Hamzhepour

Ali Asghar Kia

 <http://orcid.org/0009-0005-8565-5739>

 <http://orcid.org/0000-0002-7858-6158>

 <http://orcid.org/0000-0002-7162-0771>

منابع

- آذر، عادل و خسروانی، فاطمه. (۱۳۹۸). *تحقیق در عملیات نرم*. تهران: سازمان مدیریت صنعتی.
- آزادی، جواد (۱۴۰۱). چارچوب چهارسطحی حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران. *علوم انسانی اسلامی*، ۴۰(۱): ۶۶-۷۱.
- آشنا، حسام‌الدین و برزویی، محمدرضا (۱۳۹۰). خط‌مشی گذاری فاوا در ایران (۱۳۸۶ - ۱۳۸۱)؛ ارزیابی محتوای دیجیتال اسلامی از تکفا تا تسما. *دین و ارتباطات*، ۴۰(۱۸): ۳۳-۵.
- امامیان، سید محمدصادق، ذوالفقاری، امیراحمد و محمدزاده، احسان (۱۳۹۷). نظام ملی تنظیم‌گری، مفهوم تنظیم‌گری و ارتباط آن با نظام حکمرانی. *گزارش‌های کارشناسی (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی)*، ۹۶(۲۶): ۲۷-۸۱.
- تقوی‌فرد، محمدتقی، وفادار، زهرا، رحیمی، مهدی و آقایی، مجتبی (۱۳۹۵). *تحلیلی بر چرخه انسجام‌سیاستی در نظام حکمرانی فناوری اطلاعات و ارتباطات ایران*. *مطالعات مدیریت کسب‌وکار هوشمند*، ۱۶(۴): ۱-۳۳.
- طرح کلان و معماری شبکه ملی اطلاعات (۱۳۹۹). *بازرسی شده از: <https://rrk.ir/Laws/ShowLaw.aspx?Code=22455>*
- عابدی جعفری، حسن، تسلیمی، محمد سعید، فقیهی، ابوالحسن و شیخ‌زاده، محمد (۱۳۹۰). *تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی*. *اندیشه مدیریت راهبردی*، ۱۰(۵): ۱۵۱-۱۹۸.
- فتحی واجارگاه، کوروش، پرداختچی، محمدحسن، ابوالقاسمی، محمود و محمدهادی، فریبرز. (۱۳۹۰). *تضمین کیفیت در آموزش بر مبنای مدل تحلیل اهمیت - عملکرد*. *راهبردهای آموزش در علوم پزشکی (راهبردهای آموزشی)*، ۱۲(۴): ۵۷-۶۶.
- فیروزآبادی، سید ابوالحسن (۱۳۹۹). *درآمدی بر حکمرانی فضای مجازی*. تهران: دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.
- فیروزآبادی، سید ابوالحسن و احمدآبادی آزادی، جواد (۱۳۹۹). *تحلیل پیشینه حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران*. *دانش سیاسی*، ۳۲(۱۶): ۵۶۳-۵۹۸.
- فیلیک، اووه (۱۳۹۶). *درآمدی بر تحقیق کیفی*. تهران: نشر نی.

شناسایی و تحلیل راهبردی عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد حکمرانی ...؛ قربانیو همکاران | ۴۱

قربانی، علیرضا (۱۴۰۰). تحلیل کلان طرح حمایت از حقوق کاربران و خدمات پایه کاربردی

فضای مجازی. جامعه اندیشه‌سکده‌ها. بازیابی شده از:

<https://iranthinktanks.com/macro-analysis-of-the-plan-to-protect-the-rights-of-users-and-basic-services-of-cyberspace-applications>

کریمی، صدیقه و نصر، احمدرضا (۱۳۹۲). روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌های مصاحبه. عیار

پژوهش در علوم انسانی، ۷(۴): ۷۱-۹۴.

نجف پور آقاییگلو، عزیز، پارسانیا، حمید و اسلامی تنها، علی اصغر (۱۴۰۰). مدینه فاضله مجازی؛

چارچوب نظری حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی. دین و ارتباطات، ۵۹(۲۸):

۳۰۵-۳۳۰.

References

- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. sage.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>.
- Gillespie, T. (2017). Governance of and by platforms. *The SAGE handbook of social media*, 254–278.
- Global Digital Compact Zero Draft*. (2024). https://www.un.org/techenvoy/sites/www.un.org.techenvoy/files/Global_Digital_Compact_Zero_Draft.pdf
- Hufty, M. (2011). Investigating policy processes: the governance analytical framework (GAF). *Research for sustainable development: Foundations, experiences, and perspectives*, 403–424.
- Kaufmann, D. (2005). Myths and Realities of Governance and Corruption. *SSRN Electronic Journal*, 81–98. <https://doi.org/10.2139/ssrn.829244>.
- Lorents, P., & Ottis, R. (2010). Cyberspace: Definition and implications. In *International Conference on Cyber Warfare and Security* (p. 267). Academic Conferences International Limited.
- OECD. (2005). *the Way Forward Organisation for Economic Co-Operation and Development Organisation for Economic Co-Operation*. https://read.oecd-library.org/governance/modernising-government_9789264010505-en
- Roadmap for digital cooperation*. (2020). https://www.un.org/en/content/digital-cooperation-roadmap/assets/pdf/Roadmap_for_Digital_Cooperation_EN.pdf
- Strate, L. (1999). The varieties of cyberspace: Problems in definition and

- delimitation. *Western Journal of Communication (includes Communication Reports)*, 63(3), 382–412.
- The age of digital interdependence.* (2019). <https://www.un.org/en/pdfs/DigitalCooperation-report-for%20web.pdf>
- Thompson, N. (2005). Inter-institutional relations in the governance of England's national parks: A governmentality perspective. *Journal of Rural Studies*, 21(3), 323–334.
- Umpleby, S. A. (2008). A Short History of Cybernetics in the United States: The Origin of Cybernetics. *österreichische zeitschrift für geschichtswissenschaften*, 19(4), 28–40.
- UNESCO. (2023). *Guidelines for the governance of digital platforms: safeguarding freedom of expression and access to information through a multi-stakeholder approach.* <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000387339>
- Van Kersbergen, K., & Van Waarden, F. (2009). 'Governance' as a bridge between disciplines: Cross-disciplinary inspiration regarding shifts in governance and problems of governability, accountability and legitimacy. in *European Corporate Governance* (pp. 64-80). Routledge.
- Wiener, N. (1961). *Cybernetics: Control and Communication in the Animal and the Machine--2nd.*
- Williamson, O. E. (1975). Markets and hierarchies: analysis and antitrust implications: a study in the economics of internal organization. *University of Illinois at Urbana-Champaign's Academy for Entrepreneurial Leadership Historical Research Reference in Entrepreneurship.*

References (In Persian)

- Abedi Jafari, H., Taslimi, M. S., Faqihi, A., & Sheikhzadeh, M. (2011). Thematic Analysis and Network of Themes: A Simple and Effective Method for Explaining Patterns in Qualitative Data. *Strategic Management Thought*, 10(5), 151-198. (In Persian)
- Ashna, H., & Barzoui, M. R. (2011). ICT Policy Making in Iran (2002-2007); Evaluating Islamic Digital Content from TAKFA to TASMA. *Religion and Communication*, 40(18), 5-33. (In Persian)
- Azadi, J. (2022). A Four-Level Framework for Cyber Governance in the Islamic Republic of Iran. *Islamic Humanities Sadra*, 40(1), 66-71. (In Persian)
- Azar, A., & Khosravani, F. (2019). *Soft Operations Research*. Tehran: Industrial Management Organization. (In Persian)
- Emamian, S. M. S., Zolfaghari, A., & Mohammadzadeh, E. (2018). National Regulatory System, the Concept of Regulation and its Relation to the

- Governance System. Expert Reports (*Islamic Parliament Research Center*), 96(26), 27-81. (In Persian)
- Fathi Vajargah, K., Pardakhtchi, M. H., Aboulghasemi, M., & Mohammadi, F. (2011). Quality Assurance in Education Based on Importance-Performance Analysis Model. *Educational Strategies in Medical Sciences (Educational Strategies)*, 12(4), 57-66. (In Persian)
- Firoozabadi, S. A. (2020). *An Introduction to Cyber Governance*. Tehran: Imam Sadiq University. (In Persian)
- Firoozabadi, S. A., & Ahmadabadi Azadi, J. (2020). Analysis of the Background of Cyber Governance in the Islamic Republic of Iran. *Political Science*, 32(16), 563-598. (In Persian)
- Flick, U. (2017). *An Introduction to Qualitative Research*. Tehran: Ney Publishing. (In Persian)
- Ghorbani, A. (2021). *Macro Analysis of the Plan to Protect the Rights of Users and Basic Services of Cyberspace Applications*. Think Tanks Society. Retrieved from: <https://iranthinktanks.com/macro-analysis-of-the-plan-to-protect-the-rights-of-users-and-basic-services-of-cyberspace-applications/> (In Persian)
- Karimi, S., & Nasr, A. R. (2013). Methods of Analyzing Interview Data. *Research Value in Humanities*, 7(4), 71-94. (In Persian)
- Najafpour-Aqabigloo, A., Parsania, H., & Eslami-Tanha, A. A. (2021). Virtual Utopia; Theoretical Framework for Cyber Governance in the Islamic Republic. *Religion and Communication*, 59(28), 305-330. (In Persian)
- Taghavi-Fard, M., Vafadar, Z., Rahimi, M., & Aghaei, M. (2016). An Analysis of Policy Coherence Cycle in Iran's ICT Governance System. *Smart Business Management Studies*, 16(4), 1-33. (In Persian)
- The Comprehensive Plan and Architecture of the National Information Network (2020). Retrieved from: <https://rrk.ir/Laws/ShowLaw.aspx?Code=22455> (In Persian)

استناد به این مقاله: قربانی، علیرضا، حمزه پور، مهدی، کیا، علی اصغر. (۱۴۰۲). شناسایی و تحلیل راهبردی عوامل مؤثر بر بهبود عملکرد حکمرانی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین، ۹(۳۶)،

DOI: 10.22054/nms.2024.74593.1594 .۴۳-۱

New Media Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License..

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی